

Bokor Julianna

A siket közösség és a magyar jelnyelv megjelenése az anyanyelvi órákon

Magyarországon közel 30 éve kezdődtek meg a siket közösségre és a magyar jelnyelvre vonatkozó nyelvészeti kutatások. Ennek ellenére a laikusok körében továbbra is számos tévhit él ezzel a nyelvi kisebbséggel kapcsolatban. A tévhitek elosztatását érdemes minél korábban elkezdni, amelyhez kiváló terepet biztosít az iskolai szintér. Jelen tanulmány olyan oktatásba beépíthető tananyagokat, feladatokat ismertet, amelyek elsődleges célcsoportjai a többségi általános és középiskolák 5–12. évfolyamán tanuló diákok, illetve az őket tanító pedagógusok. A tanulmány alapvető célja az ismeretbővítés, valamint a közösséggel kapcsolatos pozitív attitűd kialakítása a társadalmi integráció megvalósulása érdekében.

Bevezetés

A siket közösség a harmadik legnagyobb nyelvi és kulturális kisebbsége hazánknak (Bartha 1999), ennek ellenére a többségi társadalom nagy része kevés és gyakran téves információkkal rendelkezik róluk. Fontos momentum, hogy manapság az oktatásban, valamint a gyógypedagógiai körökben egyre nagyobb teret nyer a sajátos nevelési igényű (1) kategórián belül a siket és nagyothalló gyermekek inkluzív (integrált) nevelésével kapcsolatos problémakör. Kulcsfontosságú tehát, hogy mind a tanulók, mind a pedagógusok átfogó képet kapjanak a siket közösségről, a siket és nagyothalló gyermekek oktatási és kommunikációs gyakorlatáról. A valódi elfogadás megteremtéséhez szükség van olyan információk birtoklására, amelyek a mindennapi gyakorlat során a nevelési-oktatási folyamatban, valamint a társas közegben egyaránt alkalmazhatók. A siket közösséget és a jelnyelvet bemutató tananyagok, feladatok anyanyelvi nevelésben való megjelenésének szükségességét igazolandó, érdemes tisztázni néhány alapvető kérdést a siketekkel és a siketoktatással kapcsolatban.

A siketek oktatásának lehetőségeiről

A siketoktatás mérföldköveit a 2011. évi CXCV. törvény a *nemzeti köznevelésről* mellett egyéb jogi dokumentumok is meghatározzák (2; 3; 4). A magyar jogrend kétféle oktatástípust biztosít a siket gyermekek számára: speciális szegregált vagy inkluzív nevelési-oktatási formát. A többségi intézményekben további lehetőségként merülhet fel a halló gyermekek között megvalósuló inkluzív nevelés, valamint a szegregált osztályok működése. Ilyen iskola például a Budapesti Gépészeti Szakképzési Centrum Eötvös Loránd Szakközépiskolája és Szakiskolája, ahol a halló gyermekekből álló osztályok mellett a siket és nagyothalló tanulók számára külön osztályokat indítanak az egyes évfolyamokon.

A siket tanulók oktatását meghatározó irányokat a Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság jelöli ki (6) az általuk kiadott szakértői vélemény alapján. Jelen tanulmány, mivel alapvetően az integráló közösség számára kíván segítséget nyújtani, a továbbiakban elsősorban az inkluzív nevelési formával foglalkozik.

Siket és nagyothalló gyermekek a többségi intézményekben

A hazai helyzetkép alapján számos közoktatási intézmény felkínálja a pedagógiai programjában az inkluzív nevelés lehetőségét. A tárgyi, a személyi és a módszertani feltételek azonban gyakran csak elvben adottak, ez pedig nem biztosítja a megfelelő hatékonyságú működést. A pedagógusok gyakran kevés információval rendelkeznek a siket közösségről, a kommunikációs lehetőségekről, és nincsenek megfelelően tájékoztatva az eltérő kulturális, nyelvi sajátosságokról. Ennek következtében az integrációs törekvés akár kudarccal is végződhet (Nunes et al. 2006).

Az a helyzet, amikor egy siket vagy nagyothalló tanuló bekerül egy többségi iskolába, nagy kihívást jelent mind az új tanuló, mind a halló kortársak, de a szülők és a pedagógusok számára is. Ilyenkor rendkívül fontos, hogy a pedagógus rendelkezzen a tanulók valódi esélyének megteremtéséhez és integrációjához szükséges szociális kompetenciákkal. Ez azonban önmagában nem elegendő, a pedagógusnak nyitottnak kell lennie az eltérő nyelvi és kulturális különbségekre is. Amennyiben e kompetenciák a tanár birtokában vannak, úgy a halló diáktársak felé is hitelesen tudja közvetíteni ezeket az értékeket. Ezzel nagyban hozzájárul a tanulók nyitottabb, elfogadóbb és empatikusabb attitűdjének a kialakításához. Nem várható el és nem valósítható meg a társadalmi szintű elfogadás, ha ennek szereplői nem kapják meg a szükséges ismereteket. Ezért különösen fontos a minél korábban kialakított pozitív szemlélet a siket emberekkel és a jelnyelvel szemben, amely elősegíti a gyermekek társas és szociális kompetenciájának a fejlődését.

Manapság egyre nagyobb számban integrálják a sajátos nevelési igényű gyermekeket (Kiss 2016), köztük a hallásmaradvánnyal rendelkező nagyothalló és siket gyermekeket is. Ezért különösen fontos, hogy az érintett osztályok halló tagjai ismereteket szerezzenek a közösségről, valamint a szükséges kommunikációs gyakorlatokról. Az utóbbi azért is jelentős, hogy a halló gyermekek között tanuló siketek, nagyothallók ne rekesztődjenek ki a kortársi csoportból. Emellett a diákok a különböző médiafelületeken egyre gyakrabban találkozhatnak siketeket érintő témákkal, egyre több színtéren jelennek meg a közösség tagjai. Ez még inkább indokolja, hogy a tanulók információkat kapjanak erről a nyelvi és kulturális kisebbségről.

A családi háttér szerepe a siketek oktatásában

Az integráltan tanuló gyermekek többsége halló családban nevelkedik a jelnyelvi input kizárásával, amelynek mellőzésére elsősorban a különböző szakemberek biztatják a családokat a többségi nyelv „könnyebb és hatékonyabb” elsajátítása érdekében. Számos esetben azt tanácsolják a szülőknek, hogy a jelnyelvet csak a legvégső esetben válasszák, és helyette a beszéd elsajátítására fektessék a hangsúlyt (Petitto 1998; Johnston 2006; Hattyár 2008; Humphries et al. 2014). Ennek eredményeként a gyermek nem rendelkezik jelnyelvismerettel, hiszen a családjában nem volt lehetősége az alkalmazására. Kivéve akkor, ha egy gyermek speciális intézményből jelentkezik át, ahol a siket szülők siket gyermekeivel történő interakció révén már elsajátította a jelnyelv alapjait (Hattyár 2008). E gyermekek esetében tehát a jelnyelv sem a mindennapi kommunikációs gyakorlatban, sem az oktatásban nem jelenik meg. Ennek következménye a tanulók megkésett nyelvfejlődése, amely a korai jelnyelvi hozzáférés hiányára vezethető vissza (Humphries et al. 2014). Ez egyrészt rendkívül megnehezíti a nyelvi rendszer kiépülését. Másrészt ennek következtében a gyermekek csupán a fáradságos munkával és hosszú idő alatt elsajátított, többnyire alacsony szintű hangzó és írott nyelvi kompetenciára támaszkodhatnak, amely a megfelelő szint hiányában lassítja a normál ütemű kognitív fejlődést (Hattyár 2008; Humphries et al. 2012). Az integrációban tanuló gyermekek kommunikációja a különböző fokú hallásmaradványuk (illetve hallásjavító eszközük) segítségével, valamint szájról olvasás útján történik. Ez nagyban megnehezíti a tananyaghoz való hozzáférést, illetve a kortársi kapcsolatok kialakítását. A kommunikációs nehézségek magukban hordozzák az elmagányosodás veszélyét, továbbá a gyermekek alacsonyabb önbecsülését is előidézhetik (Nunes et al. 2006). Ennek a későbbiekben komoly következményei lehetnek. Nem véletlen, hogy a siketek és nagyothallók továbbtanulási, valamint foglalkoztatottsági mutatói rendkívül alacsonyak (7; 8). Ezért különösen fontos, hogy a kommunikációs akadályok a lehető legkisebb mértékűre csökkenjenek a gyermekek társas kapcsolatainak a kialakulása, valamint a hatékony nevelési-oktatási gyakorlat érdekében.

A halló szülők siket és nagyothalló gyermekeivel szemben a siket családban nevelkedő gyermekek magas szintű jelnyelvi kompetenciával rendelkeznek. Ez egyrészt biztos nyelvi alapot jelent számukra, másrészt támogatja a második, azaz a többségi nyelv elsajátítását is, amelynek segítségével megszerzik a kétnyelvűségből származó előnyöket (Humphries et al. 2014; Higgins–Lieberman 2016: 9). Ez a jótékony hatás érvényesül a kognitív képességek fejlődésében a kreatív gondolkodás és problémamegoldás során, amelyek a szociális és az iskolai környezetben is megmutatkoznak (Mellon et al. 2015). Továbbá kiemelendő, hogy azok, akik a jelnyelv mint első nyelv kiépülését követően sajátítják el a többségi nyelvet, már egy komplex nyelvi rendszerre alapozhatnak. Ennek következtében a második nyelv esetében is jobb nyelvi képességek kiépülésére és nagyobb metanyelvi tudatosság kialakítására nyílik lehetőség (Plaza-Pus–Morales-López 2008: 334; Higgins–Lieberman 2016: 12). Fontos gyakorlati tapasztalat, hogy ezek a gyermekek kétnyelvűségüknek köszönhetően mind a tágabb többségi, mind az oktatási környezetben a kevésbé hatékony szájról olvasás mellett egyéb segítségre, például jelnyelvi tolmácsra is támaszkodhatnak a tanulási folyamatban (2). Ez jelentősen megkönnyíti és hatékonyabbá teheti a tudáshoz való hozzáférést.

A feladatok összeállításának módszertana

Az alábbiakban ismertetett szociolingvisztikai szemléletű tananyagok és feladatok a *Nemzeti alaptanterv*ben meghatározott (4) *Magyar nyelv és irodalom* műveltségi területhez kapcsolódóan készültek, a tartalmak a már korábban megszerzett tudásra alapozva a *Kerettanterv*ben előírt (5) fejlesztési célokhoz és témakörökhöz igazodnak.

A tananyagok és a feladatok évfolyamonkénti bontásban olvashatók, az egyes témákhoz és didaktikai feladatokhoz módszertani ajánlások, valamint ajánlott munkaformák is tartoznak. Az 5–9. évfolyam számára készült segédanyagok a kommunikáció témakörébe illeszkednek, a 11. évfolyamhoz kapcsolódó tartalmak a *Nyelvváltozatok* témaköréhez, a 10. évfolyamé a *Stilisztikához*, a 12. évfolyam tudásanyaga a *Nyelv és társadalom* témájához kötődik. Az egyes tartalmak között előfordulnak bizonyos mértékű átfedések, amelyeket az általános és a középiskolai tanulmányok szétválasztása indokol. Emellett az átfedések az információk mélyebb elsajátítását is lehetővé teszik. Mind az elméleti anyag, mind a feladatok nyelvezete igazodik az adott korosztály nyelvi szintjéhez. A feladatgyűjteményhez kapcsolódó tananyagok letölthető melléklet formájában szerepelnek (1. melléklet).

A tananyag összeállításában a tanulók számára újszerű, érdekes, de mégis gondolkodásra készítő feladatok készítése volt a fő szempont. A mellékletben a feladatok egy-egy lehetséges megoldása is megjelenik. A gyakorlatokhoz 55 jelnyelvi videó kapcsolódik, amelyek lejátszásához IKT-eszköz alkalmazása, valamint internet-hozzáférés szükséges (2. melléklet). A felvételek érdekesebbé, izgalmasabbá és élményalapúvá tehetik az ismeretek elsajátítását. Emellett lehetővé teszik a magyar jelnyelv néhány alapkifejezésével való megismerkedést, illetőleg a jelnyelv néhány grammatikai elemének a bemutatását.

A feladatokhoz alkalmazott videók siket személyek közreműködésével születtek, és feliratokat kaptak a könnyebb érthetőség érdekében. A kész fájlok felkerültek egy e célra létrehozott, nem listázható, azaz nem kereshető beállítással ellátott Youtube-csatornára. A linkekből egy speciális szoftver segítségével QR-kódok készültek, amelyek bekerültek a dokumentumba. A kódok tartalmazzák az adott videók linkjeit, így a papíralapú dokumentumból a videótartalmak kamerával és QR-kód beolvasására alkalmas applikációval rendelkező okostelefonnal vagy tablettel bárki számára könnyedén elérhetővé válnak. Ha nincs lehetőség ilyen típusú eszközök alkalmazására, úgy a 2. melléklet tartalmazza a QR-kódok linkjeit, amelyekre kattintva a tartalmak ugyanúgy elérhetők. A tudásanyagok könnyedén bővíthetők további dinamikus tartalmakkal, amelyek nagyban segíthetik az oktatást, de különösen a tanulási folyamatot.

A feladatok oktatásba történő beépítésének az a célja, hogy a többségi iskolákban oktató pedagógusok és tanulók számára interaktív módon, a tanulási folyamaton keresztül nyújtson a mindennapi gyakorlatban hasznosítható segítséget.

A feladatgyűjtemény

Feladatok az általános iskola 5–8. évfolyamai számára

Bevezető ismeretek a siketekről

Téma: A siket közösségek főbb ismérvei

Ajánlott évfolyam: 5. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció, bevezetés

Didaktikai feladat: ismeretbővítés, attitűdformálás

Ajánlott munkaforma: kiscsoportos és páros munkaforma

Módszertani ajánlás: az ismeretanyag közös feldolgozása, majd a feladatok megoldása páros munkaformában IKT-eszközök alkalmazásával

Feladatok

1. Ráhangoló feladat

Nézzétek meg a következő videókat, majd betűzzétek le a neveteket, és utánozzátok a jeleket!

ABC	Jó reggelt!	Jó napot!
		
Jó estét!	Viszontlátásra!	Szia!
		
anya	apa	testvér
		
férfi	nő	gyerek
		
igen	nem	Köszönöm szépen!
		
Hogy vagy?	Mit csinálsz?	Hol tanulsz?
		

1. ábra
Ízelítő a jelnyelvből

2. Gyűjtsétek össze, milyen megoldások léteznek annak érdekében, hogy a siketek jobban hozzáférhessenek az információkhoz! Párokban dolgozzatok, majd közösen beszéljétek meg a megoldást!

Lehetséges megoldás:

- Teljes körű feliratozás a médiában az információhoz való hozzáférés érdekében, azaz nem csupán a hírek és a közérdekű információk, hanem a szórakoztató műsorok feliratozása is ajánlott. Műsorok jelnyelvi tolmáccsal akadálymentesített változata (például parlamenti közvetítés, jelnyelvi tolmáccsal közvetített mesék gyermekeknek).

Anyanyelv-pedagógia IX. évfolyam, 2016/3.

- Tájékoztató táblák kihelyezése a közintézményekben, digitális kijelzők alkalmazása a közlekedésben (például a következő megálló jelzésére).
- Fényjelző berendezések: tömegközlekedési eszközökön az ajtók záródásának jelzésére; az iskolai csengőberendezés mellé; kapucsengő, lakáscsengő; telefoncsengés helyett; ébresztőóra; kisbabák sírását jelző készülék; füstjelző berendezés.
- Sorszámjelző: bankokban, orvosi rendelőkben.
- Jelnyelvi tolmácsok biztosítása a közintézményekben (például hivatalokban, egészségügyi intézményekben, színházakban).
- Videotolmácsoláshoz webkamera és széles sávú internet-hozzáférés biztosítása.

A siketek kommunikációjának jellegzetességei

Téma: A kommunikáció lehetséges formái

Ajánlott évfolyam: 5. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: ismeretbővítés, attitűdformálás

Ajánlott munkaforma: csoportos és páros munka

Módszertani ajánlás: az ismeretanyag kiscsoportokban történő feldolgozása, majd közös megbeszélés, végül a feladatok páros munkaformában történő megoldása

Feladatok

1. Nézd meg az alábbi videót! Gyűjtsd össze a jelnyelvi kommunikációs folyamat tényezőit!

2. ábra

Videó a jelnyelvi kommunikációs tényezők bemutatásához

Megoldás:

Közös valóság, előismeret; jelnyelvi kód; feladó; címzett; üzenet; vizuális kommunikációs csatorna.

2. Sorolj fel példákat a jelnyelvi kommunikáció sikerességét akadályozó tényezőkre!

Megoldás:

- A címzett nem ismeri a jelnyelvet.
- A fény hiánya, nem látják egymást a sötétben.
- Nem jön létre a szemkontaktus, mert a kommunikáló felek egymásnak háttal állnak.
- A két személy közé bekerül egy látást akadályozó tényező (például fal, szekrény vagy akár egy személy).
- Túl nagy a távolság a kommunikáló felek között.

3. Beszéljétek meg közösen, hogy mire kell figyelnie egy hallónak egy sikettel való kommunikáció során!

Megoldás:

- Ne beszéljünk hozzá háttal!
- Mindig törekedjünk a szemkontaktus megteremtésére, azaz a siket személyrel szembe fordulva beszéljünk! Így le tudja olvasni a szájról az információt.
- Figyeljünk az artikulációra, próbáljunk természetesen kommunikálni! Ne motyogjunk, de ne is legyen túlzott az artikulációnk!
- Ne kiabáljunk!
- Ne hadarjunk! Törekedjünk a természetes beszédtempóra!

4. Képzeljétek el, hogy van egy siket osztálytársatok! Gyűjtsétek össze, mire kell figyelnetek annak érdekében, hogy a társatok tanulását megkönnyítsétek!

Megoldás:

- Annak érdekében, hogy a siket vagy nagyothalló társatok mindenkit jól lásson, érdemes a padokat kör vagy félkör alakban elhelyezni. Amennyiben ez nem lehetséges, úgy érdemes az első padban helyet kapnia a tanulónak, hogy jól lássa a táblát, illetve a tanár száját.
- Fontos, hogy a tanuló mindig kapjon órai jegyzetet, hiszen neki a figyelem az egyetlen információforrása. Mivel nem tud párhuzamosan két dologra koncentrálni (a tanárt nézni és jegyzetelni), ha elveszi a tekintetét a tanárról, információkról maradhat le.
- Érdemes a tananyagokat vizuális segédanyagokkal kiegészíteni, mert ezeket könnyebben észleli.
- A táblánál állva ne beszéljétek háttal, mert ez szintén gátolja a szájról olvasás lehetőségét.
- A siket tanuló ne üljön háttal az ajtónak, mert ha belép valaki a terembe, nem hallja az érkezőt, és ettől megijedhet.

- Ha szeretnétek felvenni vele a szemkontaktust, érdemes óvatosan megérinteni a karját vagy a látóterében inteni neki.

A mimika szerepe a siketek kommunikációjában

Téma: A nyelvi és nem nyelvi jelek

Ajánlott évfolyam: 6. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: csoportos munka

Módszertani ajánlás: IKT-eszközök alkalmazása, jelnyelvi jelek bemutatása

Feladatok

1. Játsszatok az arcotokkal! Vizsgáljátok meg, milyen mimika társulhat a felsorolt szópárokhoz, majd ellenőrizzétek a videók megtekintésével! Dolgozzatok párokban!

Példák		QR-kód
óriási	kicsi	
távol	közel	
sok	kevés	
tetszik	nem tetszik	

3. ábra

Példák a mimikára

2. Találjátok ki, milyen beszélői szándékot tükröznek az alábbi mimikák, írjátok be a megoldást a 2. oszlopba, majd a példamondatok segítségével ellenőrizzétek!

MIMIKA	A feladat megoldása	Példamondat
		
		
		
		
		

4. ábra

A mimikához kapcsolódó első feladat

Megoldás:

Óhajtó mondat: Bárcsak kapnék egy könyvet!

Kérdő mondat: Szeretnél egy könyvet?

Felszólító mondat: Add ide a könyvet!

Felkiáltó mondat: Az a könyv az enyém!

Kijelentő mondat: Kaptam egy könyvet.

(A példamondatok fordítása a magyar mondatszerkesztést követi a könnyebb érthetőség kedvéért.)

3. Figyeld meg az alábbi képeken a mimika változását! Találd ki, melyik szó melyik képhez tartozik! Írd be a megoldásokat a táblázatba!

sötét, világos, hatalmas, sovány, borús, napos (idő), messze, apróság

5. ábra

A mimikához kapcsolódó második feladat

Megoldás:

1. sovány, apróság
2. hatalmas, messze
3. világos, napos (idő)
4. sötét, borús

A siket közösségek jellemzői

Téma: A siketek kommunikációs formái: a személyközi kommunikációtól a tömegkommunikációig

Ajánlott évfolyam: 7. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: egyéni vagy páros

Módszertani ajánlás: a tananyag egyéni feldolgozását követően páros feladatmegoldás, majd csoportos ellenőrzés, megbeszélés

Feladat

Írd a táblázat megfelelő cellájába az alábbi állítások betűjelét!

	Közvetlen	Közvetett
Kétirányú		
Egyirányú		

6. ábra

Feladat a siketek kommunikációs formáihoz

- a) Előadás tartása közönség számára.
- b) Sms-váltás két személy között.
- c) Jelnyelvi tolmács közreműködésével történő személyes ügyintézés.
- d) Két siket kb. 10 m távolságból kommunikál egymással.
- e) Ímélváltás két személy között.
- f) Jelnyelvi tolmács segítségével történő telefonos ügyintézés.
- g) Webkamerán keresztül történő beszélgetés.
- h) Villamosmegállóban körben álló siketek kommunikálnak.
- i) Jelnyelvi videó posztolása a Facebookon.
- j) Jelnyelvi tolmácsolással akadálymentesített műsor a televízióban.

Megoldás:

Közvetlen kétirányú kommunikáció: c, d, h

Közvetlen egyirányú kommunikáció: a

Közvetett kétirányú kommunikáció: b, e, f, g

Közvetett egyirányú kommunikáció: i, j

A siketek társadalmi integrációja

Téma: Az oktatás és a munkavállalás kapcsolatának problémája siketek esetében

Ajánlott évfolyam: 8. osztály

Ajánlott témakör: Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: ismeretbővítés, szövegértés

Ajánlott munkaforma: egyéni

Módszertani ajánlás: az egyéni feladatmegoldást követően csoportos ellenőrzés, közös problémafelvetés és megvitatás

Feladat

Olvasd el a szöveget, majd válaszolj az alábbi kérdésekre!

Az oktatásról általában

„Ma már valamivel jobb szakmák közül választhatnak a hallássérült tanulók, mint az idősebb korosztályok, azonban még mindig igen behatárolt a választható szakmák köre. Viszonylag új lehetőség, hogy a hallássérültek számítástechnikai ismeretekre tehetnek szert iskolai keretek között. A nagy többség viszont nem rendelkezik ezzel a mai világban igen fontos tudásanyaggal.

A hallássérültek munkavállalásánál problémát jelent, hogy a munkáltatók gyakran tartanak attól a szokatlan helyzettől, kommunikációs nehézségtől, ami egy hallássérült alkalmazásával együtt jár.

A hallássérülteknek csak 20-30%-a aktív gazdaságilag. Az aktívak több mint 80%-a fizikai munkás. A siketeknek elenyésző hányada szellemi foglalkozású. A nagyothallóknak kb. 12%-a, a siketeknek 18%-a dolgozik védőmunkahelyen, szociális foglalkoztatóban, illetve célvállalatnál.* Nagyon sok az inaktív, s a siketek esetén különösen nagy arányban vannak a rokkantnyugdíjasok. [...]

A hallássérülteknél tehát nagyon rossz az eltartott-eltartó arány, amiből következik, hogy sokkal nehezebben tudnak lépést tartani az emelkedő árakkal, a mobilitási csatornák számukra egyre szűkebbé válnak. Különösen igaz ez akkor, ha egy fogyatékosági csoportra az endogámia, azaz az egymás közötti házasodás jellemző. Így ugyanis még kisebb az esélyük arra, hogy társadalmi pozíciójukon változtassanak, hogy jobb életkörülmények között éljenek.

A gazdasági felemelkedés egyik legfontosabb csatornája az iskola. A hallássérültek, s különösen a siketek igen aluliskolázottak, ezért munkaerő-piaci lehetőségeik is szűkösek.”

Részlet Vasák Iván (2004) *A világ siket szemmel* című munkájából

*Szómagyarázat: Megváltozott munkaképességű (testi vagy érzékszervi fogyatékossgal élő személyekre alkalmazzák ezt a kifejezést) személyek számára létesített munkahelyek, ahol a munkavégzést sajátos feltételek között, fokozott védelemmel, állandó felügyelet mellett végzik az adott személyek (9).

A szöveghez kapcsolódó kérdések:

1. Milyen problémákra világít rá a szöveg a siketek oktatásával kapcsolatban?
2. Milyen problémák akadályozzák a siketek munkavállalását?
3. Mit tudunk meg a siketek gazdasági aktivitásáról? Miért jelent ez problémát?
4. Milyen kulturális jellegzetességre derül fény a szöveg alapján? Mit gondolsz, mi lehet az alapja?
5. Mi a kulcsa a munkaerő-piaci érvényesülésnek a szöveg szerint? Miért? Beszéljétek meg közösen ezt a kérdést!

Lehetséges megoldások:

1. Az aluliskolázottságnak köszönhetően jóval szűkebb a választható tanulható szakmák köre. A korlátozott információhoz való hozzáférés következménye, hogy nincsenek a szükséges háttértudás birtokában, így nem képesek egy piacképes szakma megszerzésére. Ez az oka annak is, hogy a számítástechnikai ismereteket csak a siketek egy szűk köre tudja elsajátítani.

2. A siketek munkavállalásának akadályai: az aluliskolázottság, a leszűkült megszerezhető szakképesítések köre korlátozza a választható szakmákat is; a munkáltatók attitűdje, sztereotípiái a siketek alkalmazására vonatkozóan.
3. A siketek kis hányada (20-30%-a) tud munkát vállalni, többségük rokkantnyugdíjasként él. A munkavállalók 80%-a fizikai munkásként dolgozik. A nagyothallók kb. 12%-a, a siketeknek 18%-a dolgozik védőmunkahelyen, szociális foglalkoztatóban, illetve célvállalatnál. Ez azért jelent problémát, mert ez sem biztosít valódi megoldást. Noha nem segílyt, hanem munkalehetőséget kapnak, mégsem tudnak piacképes munkát vállalni, leszűkülnek a lehetőségeik, és egyre nehezebbé válik a mindennapi megélhetésük. Társadalmi szempontból nem valósul meg a valódi integráció.
4. A siketek között fennálló endogámia, azaz a közösségen belüli házasság. Az endogámia alapja a közös nyelvhasználat, a közös kultúra, az identitás.
5. Az oktatás.

Feladatok a középiskola 9–12. évfolyamai számára

A siketekkel és a jelnyelvekkel kapcsolatos tévhitek

Téma: A siketséghez és a jelnyelvhez fűződő attitűdök

Ajánlott évfolyam: 9. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció, Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: egyéni munka, majd közös megbeszélés

Módszertani ajánlás: a totót a tananyag ismertetése előtt végeztessük el!

Feladatok:

1. Jelnyelvi totó

1. A siketek a világon mindenütt ugyanazt a nyelvet használják.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
2. A siketek Magyarországon ugyanazt a jelnyelvi változatot használják.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
3. Siket szülőknek többnyire siket gyermekük születik.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
4. A siketek nem tudnak beszélni.
 - a) Igaz
 - b) Hamis

5. A siketek a harmadik legnagyobb nyelvi és kulturális kisebbséget alkotják Magyarországon.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 6. A jelnyelv önálló természetes nyelv, amely a hangzó nyelvekhez hasonlóan változatokban él.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 7. A siket gyerekek magyar (hangzó) nyelven tanulnak a számukra kialakított speciális iskolákban.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 8. A jelnyelvnek nincs nyelvtana, a magyar nyelv szabályait követi.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 9. A siketek kétnyelvű közösséget alkotnak.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 10. A siketek gyakran értelmi fogyatékosok is.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 11. A siketek nem szeretik a süket megnevezést, mert ahhoz 'ostoba, buta' jelentés is társul.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 12. Egy siket személy nem tud hallókkal kommunikálni.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
 13. A jelnyelvnek van írásbelisége.
 - a) Igaz
 - b) Hamis
- 13 + 1 A siketek a szájról olvasás segítségével az információ 100%-át képesek megérteni.
 - a) Igaz
 - b) Hamis

Megoldás:

1. b; 2. b; 3. b; 4. b; 5. a; 6. a; 7. a; 8. b; 9. a; 10. b; 11. a; 12. b; 13. b; +1 b

2. Készíts fürtábrát a siketekhez és a jelnyelvekhez kapcsolódó információkból az alábbi olvasmány alapján!

A siket közösség Magyarország harmadik legnagyobb nyelvi és kulturális kisebbsége, amely a halló társadalomba ágyazódva él. Mindennapi kommunikációjuk során a jelnyelv mellett a magyar nyelvet

is használják, így kétnyelvű közösségről beszélünk (Bartha 1999). A siketek a magyar nyelv alkalmazása során elsősorban az írásbeliségre támaszkodnak, hiszen a jelnyelvnek írásos változata nincs, továbbá a hallókkal történő kommunikációt írásban és/vagy szájról olvasás segítségével valósítják meg. Ez azonban kevésbé hatékony megoldás, mivel az információnak csupán töredéke érthető meg e módszer segítségével (Hattyár 2008).

A siketekkel és a jelnyelvekkel kapcsolatban még ma is számos kérdés és tévhit él a köztudatban. Gyakori kérdésként fogalmazódik meg a közösség elnevezésének oka: Miért *siket* és miért nem *süket*? A közösség elutasítja a *süket*, *süketnéma* megnevezéseket azok pejoratív ('bolond', 'hülye') értelme miatt, és helyette a semleges *siket* megnevezést alkalmazzák (Hattyár 2008). Ezek a bántó megnevezések bizonyos tévhiteket is előrevetítenek, amelyeket a következő hat pontban foglalhatunk össze (Bartha–Hattyár–Szabó 2006: 855):

- „1. Aki siket, az néma is.
2. A siketség együtt jár más – többnyire értelmi – fogyatékossgal is.
3. A nyelv azonos a beszéddel, illetőleg a nyelv egyetlen megjelenési formája a beszéd.
4. A jelnyelv azonos a pantomimmel.
5. A jelnyelv univerzális nyelv, azaz a siketek mindenütt a világon ugyanazt a jelnyelvet használják.
6. A jelnyelvek a különböző hangzó nyelvek jelelt formái.”

A fenti állításokkal kapcsolatosan Bartha Csilla, Hattyár Helga és Szabó Mária Helga (2006) az alábbi cáfolatokat gyűjtötték össze:

A siketek némasággal történő összekapcsolása valószínűleg a *siketnéma* vagy *süketnéma* megnevezésből ered. Ha azonban a siket személy hangképző szerve ép, a tanulási/tanítási módszerek eredményeképpen képes a beszéd, a hangzó nyelv bizonyos szintű megtanulására. Ennek, valamint a halláshiány következménye, hogy a siketek artikulációja eltérhet a hallókétól, és ezt az artikulációs jellegzetességet gyakorta az értelmi fogyatékossg egyik jeleként értelmezik.

A nyelv és beszéd azonosítása is rendszeres a laikusok körében. A jelnyelv *jelbeszéd*ként történő megnevezése is arra utal, hogy az emberek többsége a beszédet tekinti a nyelv egyetlen kifejezőeszközének. Ma már azonban tudományos kutatások bizonyítják, hogy a jelnyelv önálló grammatikával rendelkező természetes emberi nyelv, amelyet ugyanazon agyi területek irányítanak, mint a hangzó nyelvet. Ennek eredményeképpen tehát kijelenthető, hogy a beszéd nem az egyetlen megnyilvánulási formája a nyelvnek.

A pantomimmel kapcsolatos tévhit a némajáték, a szavak nélküli, gesztusokkal és testmozgással kifejezett előadásforma elterjedésének tulajdonítható. A pantomimben azonban nincsenek rendszerszerűen visszatérő elemek, illetőleg a pantomimművészek nem alkalmaznak konvención alapuló jel- és szabálykészletet, ami a jelnyelvhasználókra jellemző.

Az egyik talán legáltalánosabban elterjedt tévhit, hogy a siketek a világ bármely pontján ugyanazt a jelnyelvet használják. Ma már kutatások támasztják alá, hogy a különböző országokban létező

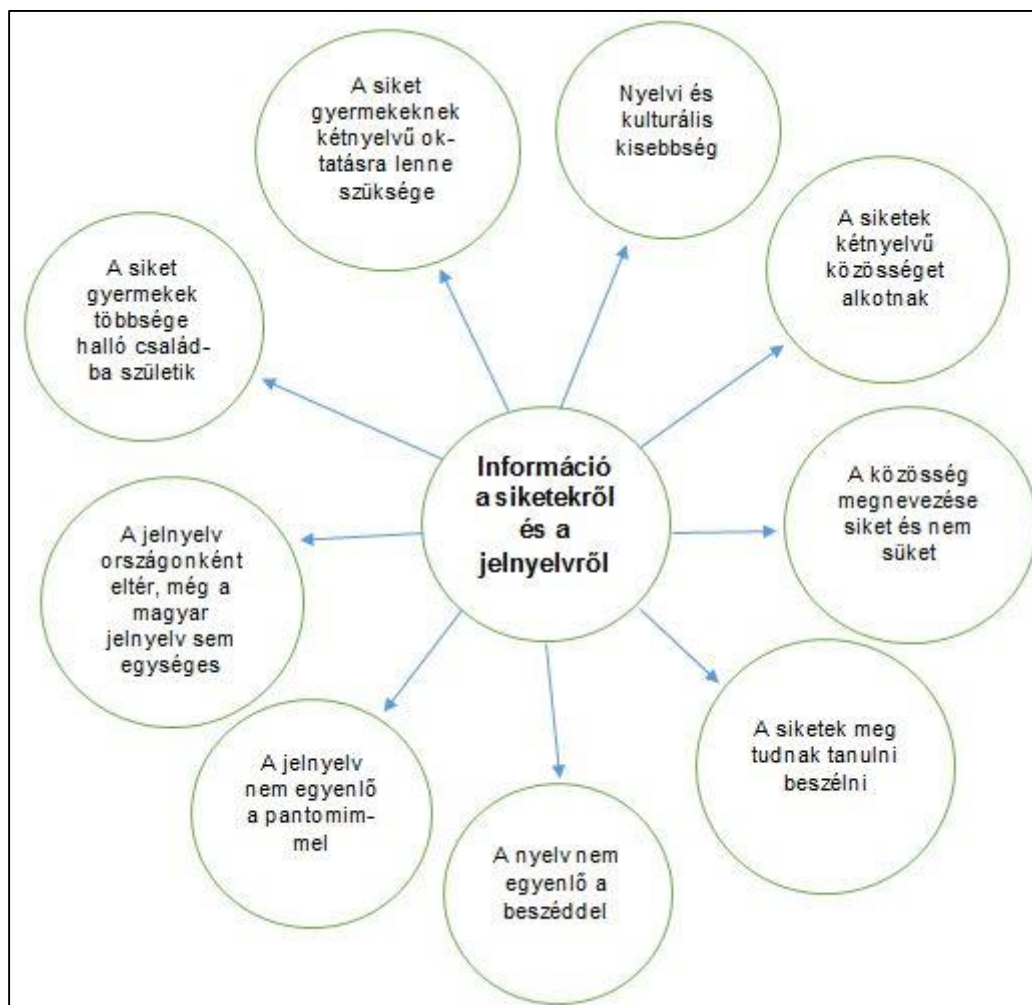
jelnyelvek különböző jelkészletet és különböző grammatikai szabályokat alkalmaznak. S noha lehetnek átfedések a különböző jelnyelvek jelei között, ez az átfedés a hangzó nyelvekben is előfordulhat a szóátvételek révén. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a jelnyelvek a hangzó nyelvekhez hasonlóan változatokban élnek. Magyarországon jelenleg nem létezik a magyar jelnyelv egységes (sztenderd) formája, feltételezhetően 7 változata van.

A cáfolatokat illetően fontos megjegyezni, hogy a jelnyelvek struktúrája eltér a hangzó nyelvekétől. Találkozhatunk olyan esetekkel, amikor a hangzó nyelv jelelt vagy jellel kísért formáját alkalmazzák a siketek, de ezek csupán a jelelni tanuló hallókkal történő kommunikációt segítik elő, valójában nem minősülnek természetes jelnyelvhasználatnak.

További tévhit, hogy a siket gyermekek többnyire siket családokba születnek. Az adatok ellenben azt mutatják, hogy ez csupán az esetek 5-10%-ában alakul így (Berent 2004). Ennek következménye, hogy a siket gyermekek számára többségében nem lesz születésüktől hozzáférhető nyelv a jelnyelv.

A laikusok gyakran úgy vélik, hogy a siket gyermekek a közoktatásban jelnyelven tanulnak, de ez is tévhiten alapuló következtetés. Magyarországon jelenleg ugyanis a siketek számára kialakított speciális intézményekben a hallásnevelésre, valamint a beszédfejlesztésre tevődik a hangsúly az oktatás során, így a siket tanulók számára megszerezhető és befogadható tudásanyag mennyisége lecsökken, és ennek gyakran következménye a gyenge iskolai teljesítmény. Erre megoldást jelenthet a kétnyelvű oktatás, amelynek segítségével a siket gyermekek a számukra legkönnyebben hozzáférhető nyelven kapnák a tananyagot, így az iskolai eredményük is jelentősen javulhatna, és valódi esélyekkel indulhatnának a továbbtanulásban, majd később a munkaerőpiacon.

Lehetséges megoldás:

7. ábra

A fűrtábra egy lehetséges megoldása

3. Végezzetek minikutatást! Állítsatok össze egy 10 kiegészítendő kérdésből álló kérdéssort, és vizsgáljátok meg, hogy a családi és a baráti körötökben milyen tévhitek merülnek fel a siketekkel és a jelnyelvvvel kapcsolatban! 4 fős csoportokban dolgozzatok, majd vitassátok meg az eredményeket!

Nyelvváltozatok

Téma: A jelnyelv területi változatai

Ajánlott évfolyam: 11. osztály

Ajánlott témakör: Nyelvváltozatok

Didaktikai feladat: a szóbeli szövegalkotási képesség fejlesztése, az ítélőképesség fejlesztése

Ajánlott munkaforma: kiscsoportos munkaforma

Módszertani ajánlás: a tananyag feldolgozásához IKT-eszközök alkalmazása ajánlott

Feladat

Gyűjtsetek példákat a magyar nyelvből területi változatokra, majd nézzétek meg a jelnyelvi változatokat! Fogalmazzátok meg, milyen különbségeket találtok a magyar változatok között, és milyen különbségeket láttok a jelnyelvi jelek esetében!

Lehetséges megoldás:

Példák a magyar nyelvből:

Alaki változatok: *kenyér* – *kenyír*, *ember* – *embör*

Valódi tájszók: *fánk* – *kőttes*, *kukorica* – *tengeri*

Jelentésbeli tájszók: *bogár* – *légy*, *kap* – *talál*

Példák a magyar jelnyelvből:

A kenyér: eltérő kézforma alkalmazása.

A gimnázium: más a kivitelezés helye.

A jelnyelv: jelösszetételként jelenik meg, amely tükörfordításnak felel meg.

8. ábra

Példák a magyar jelnyelvi változatokra

Nyelvi jelek a jelnyelvben

Téma: Ikon, index, szimbólum

Ajánlott évfolyam: 10. osztály

Ajánlott témakör: Bevezetés, stílus és stilisztika

Didaktikai feladat: ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: kiscsoportos feladatmegoldás

Módszertani ajánlás: IKT-eszközök alkalmazása javasolt

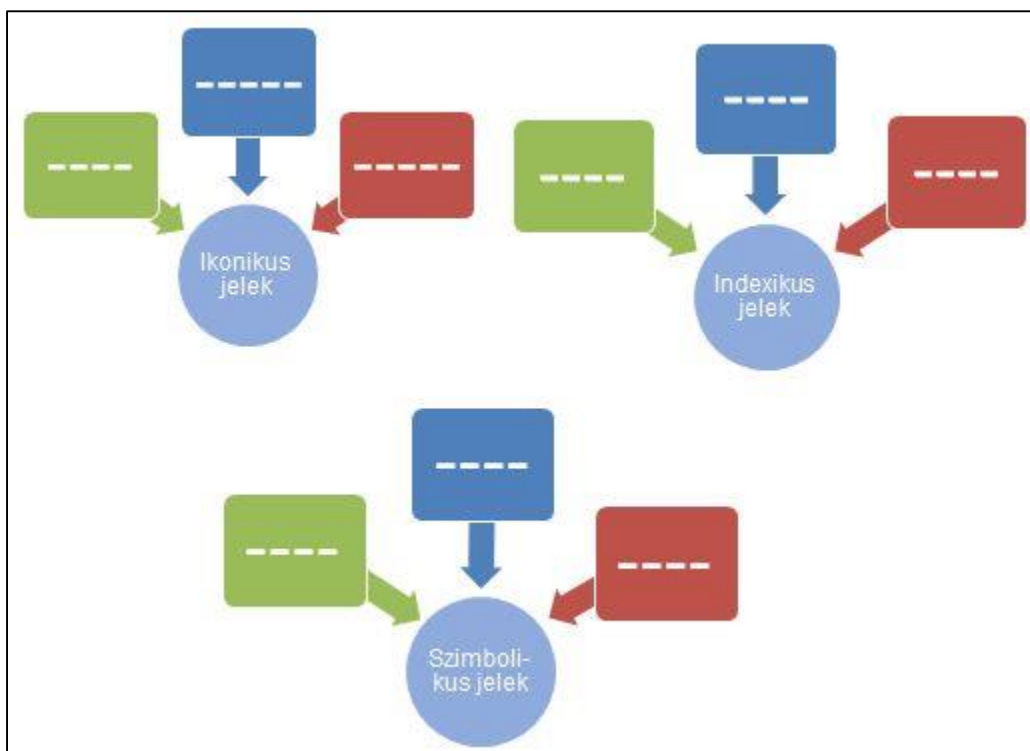
Feladat

Találd ki, hogy a következő jelek melyik csoportba sorolhatók! Nézd meg a videókat, majd írd be az ábrákba a megoldást!

hajnal	kedd	tolmács
		
híd	bohóc	ribizli
		
baba	fekete	fényképezőgép
		

9. ábra

Feladat a nyelvi jelek fejezethez

10. ábra

A feladat kitöltését segítő ábra

Megoldás:

Ikonikus jelek: híd, baba, fényképezőgép

Szimbolikus jelek: hajnal, kedd, bohóc

Indexikus jelek: tolmács, fekete, cseresznye

Ismeretek Magyarország egyetlen nyelvi kisebbségéről

Téma: Kétnyelvűség és kétkultúráság

Ajánlott évfolyam: 11. évfolyam

Ajánlott témakör: Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: ismeretbővítés, érettségi vizsgára való felkészítő feladat

Ajánlott munkaforma: csoportos

Módszertani ajánlás: szóbeli feladatmegoldás, majd érvelő esszé írása

Feladat

Osszátok két csoportra az osztályt! Az egyik csoportnak támogatnia kell az alábbi állítást, a másiknak cáfolnia! Miután megoldották a feladatot, írjatok érvelő esszét az összegyűjtött érvek alapján!

Az állítás: A nyelv és a kultúra befolyásolja a siket közösség összetartását.

Lehetséges megoldások:

Támogató érvek:

- A siketek sajátos kulturális szokásokkal, normákkal rendelkeznek, amelyek eltérnek a többségi társadalom kultúrájától.
- A jelnyelvhasználat az egyik legmeghatározóbb eleme a siket kultúrájának, ez az önazonosságuk szimbóluma.
- A közös nyelv és annak mindennapi használata szoros kapocs egy közösség életében.
- A közös múlt, a közös tapasztalatok erősítik az összetartást egy közösségen belül.
- A siket családoknak, valamint a siket kluboknak, közösségi színtereknek (például: iskola, siketek szövetsége) meghatározó szerepük van a kulturális szokások hagyományozódásában.

Összegzés

A siket közösség jelentős nagyságú populációt alkot Magyarországon, ezért fontos, hogy az őket érintő ismeretek minél szélesebb körben eljussanak a társadalom és különösen a felnővekvő generációk tagjaihoz. A jelen tanulmány abban kívánt segítséget nyújtani, hogy az anyanyelvi nevelésen keresztül szociolingvisztikai megközelítésben rávilágítson a magyarországi siket közösség és a magyar jelnyelv sajátosságaira.

Célja a jelnyelvet érintő tévhitek és sztereotípiák eloszlatása, a megfelelő attitűdök kialakítása és ezáltal az inkluzív nevelésben részt vevő siket és nagyothalló tanulók többségi iskolákba történő könnyebb beilleszkedésének és elfogadásának az elősegítése. Emellett a tanulmány további segítséget jelenthet a diákok és a pedagógusok számára a megfelelő kommunikációs gyakorlatok kialakításában, amelyet szükség esetén az iskolai környezeten kívül is hasznosíthatnak.

A Nemzeti alaptanterv által meghatározott fejlesztési célok, valamint témakörök nagyban segítik a már meglévő és az új ismeretek közötti kapcsolat kialakítását. Ennek köszönhetően a feladatok könnyedén beilleszthetők a mindennapi gyakorlatba. A segédanyagok 5–12. évfolyam számára készültek. Ahol lehetőség adódott, a tananyag párhuzamba állította a többségi társadalmat és a siket közösséget, valamint a magyar hangzó nyelvet és a magyar jelnyelv sajátosságait.

A feladatok és a példák egyéni technikai megoldásának a jobb megértés elősegítése, valamint a tananyag színesítése volt a célja. A feladatok után egy-egy lehetséges megoldás is szerepel az ellenőrzési folyamat megkönnyítése érdekében, de természetesen bizonyos esetekben a megoldások a tanulók fantáziájától függően szabadon eltérhetnek.

Irodalom

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bartha Csilla – Hattyár Helga – Szabó Mária Helga 2006. A magyarországi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv. In: Kiefer Ferenc (főszerk.) *A magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 852–906.
- Berent, Gerald P. 2004. Sing language – spoken language bilingualism: Code mixing and mode mixing by ASL–English bilinguals. In: Bhatia, Tej K. – Ritchie, William C. (eds.) *The handbook of bilingualism*. Blackwell Publishing. Oxford, Cambridge. 312–335.
- Hattyár Helga 2008. *A magyarországi siketek nyelvsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata*. Doktori disszertáció. ELTE BTK. Budapest.
- Higgins, Michael – Lieberman, Amy M. 2016. Deaf Students as a Linguistic and Cultural Minority: Shifting Perspectives and Implications for Teaching and Learning. *Journal of Education* 1: 9–19. <http://www.bu.edu/sed/files/2016/03/BUJOE.Vol196.1.HigginsLiebermanw-toc.pdf>. (2016. július 13.)

- Humphries, Tom – Kushalnagar, Poorna – Mathur, Gaurav – Napoli, Donna Jo (Email author) – Padden, Carol – Rathmann, Christian – Smith, Scott R. 2012. Language acquisition for deaf children: Reducing the harms of zero tolerance to the use of alternative approaches. *Harm Reduction Journal* 9: 16.
- Humphries, Tom – Kushalnagar, Poorna – Mathur, Gaurav – Napoli, Donna Jo – Padden, Carol – Rathmann, Christian 2014. Ensuring language acquisition for deaf children: What linguists can do. *Language* 90/2: 31–52.
- Johnston, Trevor A. 2006. Response to comment. *Sign Language Studies* 6: 225–243. <http://dx.doi.org/10.1353/sls.2006.0008>
- Kiss László 2016. *A gyógypedagógiai és szakszolgálati átalakítások és fejlesztések*. Az előadás elhangzott a Köznevelési kerekasztalon 2016. ápr. 5-én az Emberi Erőforrások Minisztériumában. http://www.kormany.hu/download/8/ce/a0000/Koznev_kerekasztal_0405_iskola.pdf. (2016. július 19.)
- Mellon, Nancy K. – Niparko, John K. – Rathmann, Christian – Mathur, Gaurav – Humphries, Tom – Napoli, Donna Jo – Handley, Theresa – Scambler, Sasha – Lantos, John D. 2015. *Should All Deaf Children Learn Sign Language?* <http://pediatrics.aappublications.org/content/136/1/170>. (2016. július 13.)
- Nunes, Terezinha – Pretzlik, Ursula – Olsson, Jenny 2006. Deaf children's social relationships in mainstream schools. *Deafness & Education International* 3/3: 123–136.
- Petitto, Laura-Ann 1998. *On the biological, environmental and neurogenetic factors determining early language acquisition: Evidence from signed and spoken languages*. Bulletin D'Audiophonologie 14.337–14.348.
- Plaza-Pust, Carolina – Morales-López, Esperanza 2008. *Sign Bilingualism: Language development, interaction, and maintenance in sign language contact situations*. John Benjamins. Philadelphia–Amsterdam. 333–381.
- Vasák Iván é. n. [2004.] *A világ siket szemmel*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány. Budapest. 163–164.
- (1) 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139880.323412 (2016. július 13.)
- (2) 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=125964.315551 (2016. július 13.)
- (3) 32/2012. (X. 8.) EMMI-rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=154929.229239 (2016. július 13.)
- (4) 110/2012. (VI. 4.) kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=149257.256438 (2016. július 13.)
- (5) 22/2016 (VIII. 25.) EMMI-rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet módosításáról. <http://kerettanterv.ofi.hu/> (2016. július 13.)

- (6) 15/2013. (II. 26.) EMMI-rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=159102.271156 (2016. július 13.)
- (7) A 15 éves és idősebb fogyatékossgal élők legmagasabb befejezett iskolai végzettség, korcsoport és nemek szerint. 2011.
http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/fogyatekossag/11_02_01_04.xls. (2016. július 19.)
- (8) A fogyatékossgal élők a fogyatékossg típusa, gazdasági aktivitás és nemek szerint. 2011.
http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/fogyatekossag/11_02_02_02.xls. (2016. július 19.)
- (9) Állami támogatások és célszervezetek az ezredforduló rendszerének tanulságai. In: Fogyatékossgtudományi Tanulmányok XII. Disability Studies. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. 2009. <http://mek.oszk.hu/09600/09635/09635.pdf>. (2016. július 19.)

A tanulmányhoz tartozó 1. melléklet itt tölthető le.

A tanulmányhoz tartozó 2. melléklet itt tölthető le.

Bokor, Julianna
The Deaf community and Hungarian sign language in first language classes

Linguistic research on the Deaf community and Hungarian sign language started in Hungary nearly 30 years ago. Nonetheless, there are still several misconceptions about this linguistic minority among the laymen. It is worth starting to brush away misconceptions as early as possible – and school provides an excellent scene for this. The present study introduces teaching materials where the target groups are students in grades 5-12 in majority elementary and secondary schools and also their teachers. The primary aims of this study are knowledge development, as well as the development of positive attitude towards the Deaf community in order to create social integration.

Kulcsszók: siketek, jelnyelv, oktatás, tévhitek, társadalmi integráció

Keywords: the Deaf, sign language, education, misconceptions, social integration

Az írás szerzőjéről

Bokor Julianna

koordinátor

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

bokorjuli[kukac]gmail.com